

RENDISÉG ÉS PARLAMENTARIZMUS MAGYARORSZÁGON

A kezdetektől 1918-ig

TARTALOM

KECSKEMÉTI KÁROLY: A parlamenti történetírás csendes forradalma	7

I. KÖZÉPKOR

TRINGLI ISTVÁN: A rendiség és a Szent Korona-tan	27
C. TÓTH NORBERT: A nádori cikkelyek keletkezése	36
NEUMANN TIBOR: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején	46
MIKÓ GÁBOR: Kéziratos törvénygyűjteményeink mint történeti források	55

II. 16–17. SZÁZAD

PÁLFFY GÉZA: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században <i>A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez</i>	65
BESSENYEI JÓZSEF: A <i>tractatus diaetalis</i> I. Ferdinánd uralkodása idején	88
DOMINKOVITS PÉTER: Vármegye és országgyűlés a 17. században <i>A nyugat-dunántúli törvényhatóságok példáján</i>	102
TATJANA GUSZAROVA: Vármegyei követek a magyar országgyűlés alsótábláján a 17. században <i>Társadalmi kép</i>	123
H. NÉMETH ISTVÁN: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken	144
GEBEI SÁNDOR: A Rákóczi-szabadságharc országos gyűlései	162

III. 18. SZÁZAD

VAJNÁGI MÁRTA: A <i>Reichstag</i> és a diéta	187
RING ÉVA: A szejm és a diéta	200
KALMÁR JÁNOS: Adalékok az 1708. évi pozsonyi országgyűlés megnyitásának körülményeihez	210
FORGÓ ANDRÁS: Egy politikai küzdelem tanulságai <i>A munkácsi püspök és káptalan erőfeszítései az országgyűlési részvételért</i>	218

POÓR JÁNOS: Országgyűlési viták a századfordulón. <i>Változatok az állagőrzésre</i>	230
KOVÁCS ÁKOS ANDRÁS: Diétai beszédek és politikai nyelvek, 1790–1791	244
HÖNICH HENRIK: Nyelv és nemzeti közösség viszonyrendszerének néhány aspektusa egy 18. század végi hanyatláskoncepció tükrében	261
VÁMOS ANDRÁS: A távollévők követeinek pályafutása két állítás tükrében	273
HORVÁTH GYULA CSABA: Régi és új elit a 18. századi Magyarországon	283
SZEMETHY TAMÁS: Rangemelésben részesült új főrendek a 18. században	299

IV. „HOSSZÚ 19. SZÁZAD”

PAJKOSSY GÁBOR: A diéta törekvések, tervek keresztttüzében, 1790–1793	321
GERGELY ANDRÁS: Az 1848-as parlament	329
ERDŐDY GÁBOR: A magyar parlamentarizmus reformkori nyugat-európai mintái	337
DOBSZAY TAMÁS: Egy városi követ iratai 1843–1844-ből	344
PÁLMÁNY BÉLA: Országgyűlési követek, a reformkori politikai elit	355
TÓTH ÁRPÁD: A diétaváros fellázad. <i>A pozsonyi háztulajdonosok érdekei az országgyűlési ingyenszállások körüli konfliktusban az 1840-es években</i>	372
PÁL JUDIT: Korrupció vagy „hazafias cselekedet”? <i>Választási korrupció Erdélyben a dualizmus kor elején</i>	388
CIEGER ANDRÁS: Mindennapok a Tisztelt Házban <i>A nagypolitika társadalomtörténete (1865–1918)</i> . Kutatási program	405
PAP JÓZSEF: A dualizmus kori képviselők életpálya-elemzésének dilemmái	420
Névmutató	433

A DUALIZMUS KORI KÉPVISELŐK ÉLETPÁLYA-ELEMZÉSÉNEK DILEMMÁI

Most következő írásunkban, a tanulmányt megelőző konferencia-előadás célkitűzésének megfelelően, elsősorban a dualizmus kori képviselők életpálya-elemzéséhez kapcsolódó kutatásaink során megfogalmazódott kérdések és dilemmák egy részét szeretnénk Heves vármegye példáján felvetni. Ugyanis úgy érezzük – és ezzel mintegy ezen írás végkövetkeztetését is előrevetítjük –, hogy a téma iránt öröndetesen megnövekedett kutatói érdeklődés felkínálja annak lehetőségét, hogy egy országos kitekintéssel bíró, de mikrotörténeti kutatási háttérrel rendelkező kutatócsoport vegye kezébe a dualizmus kori társadalom- és politikátörténet eme fontos kérdésének az ügyét.

A vármegye mint a politikai élet elemzésének kerete

Első fontos dilemmánk ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy vajon mennyire lehet egységesen kezelni egy megye politikai életét. A megye mint közigazgatási keret, mely bizonyos értelemben mesterséges képződmény, mennyire felelt meg a társadalom politikai működésének? A témával foglalkozó szakirodalom általában a vármegyét vagy az önálló képvisellettal rendelkező várost vizsgálja. A közigazgatási határokon túlnyúló elemzések jóval ritkábbak, arra pedig szinte alig található kísérlet, hogy több, esetleg csak töredék vármegyei területre kiterjedő, a társadalom kapcsolati hálóját is figyelembe vevő, regionális elemzés történjék.¹

A rendi korszakban a vármegye közgyűlésének követválasztó joga biztosította az országgyűlési politizálás egységes középszintű fórumát, ez azonban már hiányzott az önálló választókerületekre épülő népképviselési rendszerből. Ez az átalakulás jól megfigyelhető hatással volt a tanulmányban elemzett vármegyére és székhelyére, Egerre is. A város ugyanis 1848 előtt – követküldő jog nélküli, de megyeszékhely településként – csupán színpada volt a politizálásnak. Bár a követ- és tisztviselő-választások idején a megye egészét érintő dolgok itt dőltek el, a lakosság csupán szemlélője volt az őt csak közvetve érintő vetélkedésnek. Ennek a jelenségnek a lenyomata jól megfigyelhető a város történetével kapcsolatban született korabeli és későbbi munkák tematikájában is. A 18. századhoz és a 19. század első feléhez kapcsolódó történetek elsősorban a püspöki-érseki építkezésekhez, mecénási szerephez, valamint magához a püspöki-érseki szék működéséhez kötődnek. Az ún. városi politikai élet mintha nem is létezett volna, a történeti munkák figyelmét az országos politikának a vármegye-

¹ A vármegyei politikai elit, az országgyűlési választások és a helyi közélet kapcsolatával számos munka foglalkozott az utóbbi időszakban. Egy vármegye teljes politikai karakterét monografikus jelleggel rajzolta meg Szilágyi László (Szilágyi 2000: 417–428.; Szilágyi 2006), Cieger András pedig, átlépve a közigazgatási határokat, regionális szinten végezte el az elemző munkáját (Cieger 2003: 87–106.). Egy mikrorégió bemutatását tűzte ki célul Kápolnai Iván és Szlovák Sándor (Kápolnai–Szlovák 2001: 17–38.), azonban a dualizmus korában két kerületet magában foglaló dél-borsodi régió bemutatásakor csupán képviselői életrajzokat közöltek, az elemzések szinte kivétel nélkül elmaradtak.

központ-jellegből fakadó vonatkozásai és Eger szabad királyi városi rangért folytatott küzdelme köti le. A dualizmus időszakára vonatkozó leírások esetén azonban már változás tapasztalható, úgy is fogalmazhatunk, hogy szinte ekkor kerül a figyelem középpontjába a város önálló politikai élete.²

A népképviselési rendszer tehát az önálló képviselői lehetőséget teremtette meg a város számára. A változás hatása azonban ambivalensnek mondható, hiszen Eger a korábnál fontosabbnak tűnő, kiemelt szerepet kapott, ugyanakkor ezzel a vármegye országgyűléshez kapcsolódó politikai életében elveszítette addigi központi funkcióját. A város reformkori politikai életének legmozgalmasabb napjai ugyanis a követválasztásokhoz kapcsolódtak, a dualizmus időszakában a közgyűlések, a tisztviselő-választások érzékelhetően ellaposodtak, a városi közvélemény figyelmét kevésbé kötötték már le. Ez érzékelhető a helyi lapok választási tematikáján is, ahol a helyi hírek kaptak központi figyelmet, míg a megyei kerületek eseményeit csupán röviden, mintegy érdekességként közölték a szerkesztők. A folyamat – az önálló képviselőihez jutás – ambivalens jellegét mutatta azonban az is, hogy a rivális település, Gyöngyös is Eger mellé emelkedett, de fogalmazhatunk úgy is, hogy Eger Gyöngyös szintjére „süllyedt”, s ez felerősítette a két település tradicionális rivalizálását. A vármegyereendezéssel párhuzamosan fel is erősödtek a megyeközpont körüli viták. A gyöngyösi szerettek volna elérni, hogy az újjászervezett közigazgatási rendszerben városuk kapja meg a központi szerepet.³

Maga Heves vármegye jelentős átalakuláson ment keresztül a népképviselési rendszer bevezetését követően, hiszen az 1876. évi XXXIII. törvénycikk 17. bekezdésének c pontja alapján területének jelentős részét az újonnan megszervezett Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez csatolták. A megye pontos területét az 1877. évi I. törvénycikk jelölte ki, a X. törvénycikk pedig az újjászervezett vármegyék választókerületeinek számát határozta meg. Heves esetében két városi és öt vidéki kerületet kellett szervezni. Ezen új kereteknek megfelelően a vármegye közgyűlése 1877. május 17-i ülésén alakította ki az új választókerületi struktúrát, ami azonban gyakorlatilag megfelelt az 1848-ban működésbe lépett népképviselési rendszernek, a külső-szolnoki területek elcsatolása miatt szükségessé váló kisebb változások csak a három déli kerület területét érintették. Az 1877 előtti és utáni kerületek között tehát alapvetően jelentős területi kontinuitás volt megfigyelhető.⁴

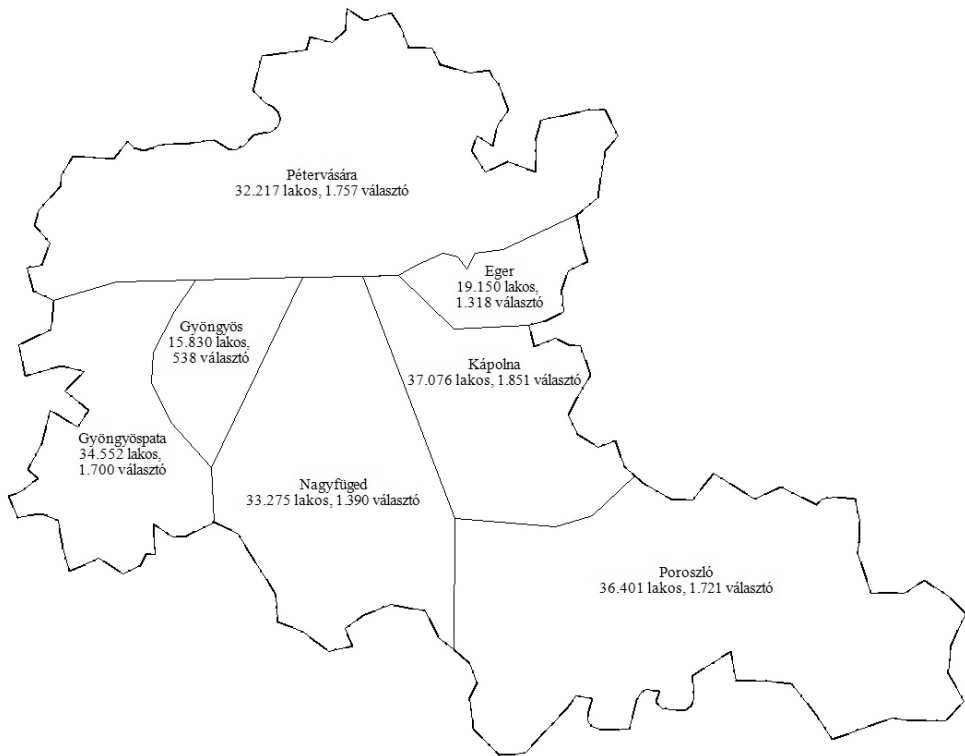
A vármegyében 5 vidéki – nagyfügedi, gyöngyöspatai, kápolnai, pétervásárai, poroszlói –

² Különösen jól érzékelhető ez a 19. század elejéről származó munkában (Gorove 1828.), de szintén jellemző ez a szemléletváltás Nagy József monográfiájában, mely máig az egyedüli modern munka Eger történetéről. (Nagy 1978.)

³ Az *Eger* című napilap több cikkében foglalkozott a vármegyei székhely ügyével. Az 1876. március 23-i számban megjelent beszámoló – ismét a székhelykérdés – például szemléletesen mutatta be a vármegyében megfigyelhető szakadást. A lap ugyanis ekkor a belügyminisztériumban összehívott értekezletről adott hírt, ahol a közigazgatási reformban érintett vármegyék képviselőivel tartottak egyeztetést. Az értekezleten nem vett részt a szabadelvű Babics István, Eger képviselője, és a lap szerint ezt kihasználva, gyöngyösi párttársa, visontai Kovách László mindent megtett azért, hogy ellenvélemény nélkül képviselje a székhely áthelyezésének ügyét. Kovách mellett azonban felsorakoztak a hevesi „Mátra-vidék” kerületeinek képviselői is. A lap gyöngyösi provokációnak minősítette az esetet, mely ellen a kormánytól kért támogatást, „melyekbe (ti. a kormányba és intézkedéseibe) vetett határtalan bizalmának Eger városa oly fényes jelét adta”. Érdekes fejleménye volt az eseménynek, hogy a képviselőt nyilvánosan megrótták, és felszólították, hogy a következőkben lássa el feladatát, és ne hanyagolja el a város ügyeivel való foglalatosságát. *Eger*, 1876. március 23. 1.

⁴ A kerületek pontos beosztásáról, a települések listájáról, azok népességről és választóinak létszámáról hivatalos közleményt jelentettek meg, melyet a vármegye hivatalos lapja és a helyi újságok is közöltek. *Eger*; 1877. május 24. 162–164.

és két városi – Eger, Gyöngyös – kerület rendelkezett képviselőküldési joggal. Ezt a területi megoszlást szemlélteti a következő térkép.

1. térkép. Heves vármegye választókerületi beosztása, a kerületek lakossága és választóinak létszáma, 1877

A vármegye kerületei eltérő társadalmi és gazdasági karakterűek voltak, ennek egyik lenyomataként fogható fel a választók összetételében megmutatkozó eltérés is. A következő táblázat a kerületek választóinak cenzusszerkezetét mutatja be. (Az itt is felhasznált alispáni jelentés egyéb kötetei segítségével jól szemléltethető a kerületek adatainak időbeli változása, erre azonban terjedelmi okok miatt most nincs módunk.)

1. táblázat. A választók összetétele a választásra jogosultság alapján, 1910⁵

	Végzettség (%)	Jövedelem (%)	Ház (%)	Föld (%)	Régi jog (%)	Füstök (%)
Eger	12,84	40,01	39,06	7,81	0,28	–
Gyöngyös	2,57	48,40	45,53	2,41	1,09	–
Gyöngyöspata	6,22	27,31	2,63	62,87	0,97	–

⁵ Alispáni jelentés 1910: 15.

	<i>Végzettség</i> (%)	<i>Jövedelem</i> (%)	<i>Ház</i> (%)	<i>Föld</i> (%)	<i>Régi jog</i> (%)	<i>Füstök</i> (%)
Nagyfüged	5,58	5,45	0,04	82,20	5,73	–
Kápolna	4,88	8,32	0,15	83,85	2,82	–
Péteváására	6,2	8,87	0,08	80,24	4,61	–
Poroszló	6,61	9,60	0,10	82,54	1,16	–
Heves vármegye	6,48	18,75	9,12	63,01	2,64	–
Magyarország	7,40	22,1	4,00	62,90	2,40	1,20

Az adatok tanulsága szerint a megye választókerületei két markánsan elkülönülő és egy átmeneti csoportba oszthatók. Az egyikbe tartoztak a városok, ahol a választók többsége a választásra jogosultságát elsősorban a jövedelme és a háztulajdona alapján szerezte meg. Azonban a két város eltérő karaktere az adatokból is kitűnik: Eger egyházi, megyei, oktatási központ jellegűt mutatott, amire a végzettség alapján választásra jogosult személyeknek az országos átlagot messze meghaladó jelentősége utalt. Gyöngyösön azonban a kereskedelem és az ipar javára tolódtak el a belső arányok, amit a jövedelem alapján választók jelentősebb szerepe jelzett. A Hatvant és Pásztót magában foglaló gyöngyöspatai kerület átmenetet képezett a földbirtok alapján választók által dominált vidékiek és a városiak között. Egy korábbi előadásunkban – melynek anyaga sajnos csak részben jelent meg – az ország egész területére elvégeztük a cenzusszerkezet vizsgálatát, melyhez a klaszterelemzés módszerét használtuk.⁶ Az ennek eredményeképpen keletkezett kerületcsoportokba – „Jövedelemalapú városi” (23 kerület), „Jövedelem- és birtokalapú városi” (29 kerület), „Modernebb agrárdomináns” (82 kerület), „Tradicionalis agrárdomináns” (229 kerület), „Régi jog alapján választó” (22 kerület), „Domináns választói csoport nélküli” (29 kerület) – besorolhatjuk a hevesieket is. A két város a tradicionálisabb, jövedelem- és birtokalapú városi kerületek közé került, a gyöngyöspatai, a századforduló gazdasági fejlődésének következtében, a modernebb agrárdomináns csoportba, míg a további négy a tradicionális, agrárdomináns kerületek közé volt sorolható.

Más tekintetben – etnikai, vallási szerkezet – nem volt jelentős eltérés a hevesi kerületek között. Fel kell azonban tenni azt a kérdést, is, hogy a kerületek társadalmi, gazdasági szerkezetében, modernizáltsági fokában kimutatható különbség hatott-e a választási eredményekre. A kerületek választási eredmény szerinti csoportosítását mutatja a következő táblázat.

2. táblázat. *A kormánypártok szereplése a hevesi kerületekben 1861–1918*

<i>Kerület megnevezése</i>	<i>Kormánypártok</i> <i>(Deák-párti, szabadelvű, munkapárti) által</i> <i>megszerzett mandátumok aránya 1861–1918</i>
Gyöngyös	44%
Gyöngyöspata	40%
Kápolna	31%
Eger	17%

⁶ Pap 2010: 38–45. A konferencia-előadáson bemutatott térkép és annak részletes elemzése még publikálásra vár.

<i>Kerület megnevezése</i>	<i>Kormánypártok (Deák-párti, szabadelvű, munkapárti) által megszerzett mandátumok aránya 1861–1918</i>
Pétervására	20%
Poroszló	6%
Nagyfüged	6%
Megyei átlag	24%

Megyei szinten a kormánypártok a mandátumok 24%-át birtokolták, a kerületek azonban jelentősen polarizáltak voltak. Három kerületben az átlagnál magasabb értéket tapasztalunk: Gyöngyös 44%, Gyöngyöspata 40%, Kápolna 31%; kettőben pedig – a poroszlóiban és a nagyfügediben – mélyen átlag alatti volt a kormányoldal jelentősége. Átlaghoz közeli, de attól elmaradó érték két helyen, Egerben és Pétervásárán mutatható ki (17 és 20%).

Jól látható tehát, hogy azon statisztikai mutató – a választók foglalkozásszerkezete –, melyben a kerületek eltértek egymástól, valamint a választási eredmények között nem lát-szik összefüggés. Ez a megállapítás korábbi vizsgálataink szerint országos viszonylatban is megállja a helyét. Ez a statisztikai mutató tehát nem juttat közelebb minket a választási eredmények kerületi magyarázatához, hiszen az azonos vagy hasonló cenzusszerkezetű kerületek politikai karaktere jelentősen eltért egymástól. Ezt a jelenséget jól szemléltette a két város különböző karaktere. Mindezek alapján úgy látjuk, hogy inkább a lokális mikroelemzések, mint a makroszempon-tú, statisztikai alapú vizsgálatok visznek közelebb minket annak meghatározásához, miért is bírt egy-egy kerületben jelentős pozíciókkal egyik vagy másik párt.

A fejezet kezdetén feltett kérdésre azt a választ tudjuk adni, hogy nem tűnik számunkra automatikusan értelmezhető politikai keretnek egy-egy vármegye területe, helyette a kerületet kell alaposabban megismerni. Úgy látjuk, hogy a jelölt személye, társadalmi beágyazottsága és annak a kerülethez való viszonya között található szorosabb összefüggés. A választók foglalkozásszerkezete nem a pártviszonyokkal, hanem a megválasztott képviselő társadalmi helyzetével hozható kapcsolatba. Azt tapasztaltuk, hogy az agrárdomináns kerületekben a korszak egészében meghatározó volt a birtokos képviselők csoportja, míg az egyéb kerületekben a hivatali értelmiség, a dualizmus utolsó szakaszában pedig az egyéb szakértelmiség jutott jelentősebb szerephez.

A vizsgálat időhatára, módszere alapvető forrása

Második megjegyzésünk a népképviseleti rendszerrel kapcsolatos vizsgálat időhatárához kapcsolódik. Alapvető problémának tartjuk, hogy eddig nem sikerült országos szinten, egy egységes, modern adatbázisban összekapcsolni a különböző korszakok követeit, képviselőit. A korábbi szakirodalom országos vonatkozással bíró elemzései közül kiemelkedik Adalbert Toth monográfiája.⁷ A közelmúltban látott napvilágot Pálmány Béla grandiózus reformkori adattára, rendelkezésre áll az 1848–49-es népképviseleti országgyűlés almanachja is,⁸ Ruzsoly

⁷ Toth 1973.

⁸ Pálmány 2011; Pálmány 2002.

József 1999-ben megjelentette az 1861 és 1868 közötti időszakot feldolgozó munkáját.⁹ Az 1887-től megjelenő választási almanachok feldolgozására több kutató is vállalkozott, akik közül kiemelkedő az Ilonszki Gabriella által vezetett kutatócsoport tevékenysége.¹⁰ Az elemzések időhatárai azonban általában nem érnek össze, jelenleg még nem sikerült összefűzni a reformkori, az 1848–49-es politikai elit és a dualizmus késői szakaszában képviselői karba kerültek kapcsolati hálóját.

Az átalakuló Magyarország politikai viszonyainak a megértéséhez egy egységes szempontok szerint elkészített, a rendi előzményektől kezdődően az egész korszakot felölelő adatbázisra lenne szükség. Mi elkészítettünk egy olyan adatbázist, melyben rögzíteni lehet a választási eredményeket, de a teljes munka egy kutatócsoport feladata lenne. Az első és legfontosabb feladat a fellelhető, gyakran már publikált eredmények összesítése, az adattenger elemezhetővé tétele lenne. Ehhez adottak a technikai feltételek, már csak az anyagi és a személyi oldalt kell biztosítani.

A prozopográfia, mint a képviselői kar bemutatásának módszere

Korábbi munkáinkban próbáltuk megkeresni azt a keretet, melynek segítségével túl tudnánk lépni a statisztikai alapú adatközlések sajátosságain, hogy az életpálya egészének alapján mutassuk be a képviselők csoportját, és a feltárt pályaképeket – a prozopográfia módszertanát használva – nagyobb egységekbe, életpájamodellekbe rendezzük. Először az 1910-ben a parlamentbe újonnan bejutott képviselőket vizsgáltuk ezzel a módszerrel.¹¹

Az elemzés során külön csoportokat hoztunk létre az állami és vármegyei hivatalokban tevékenykedők, az egyházi alkalmazottak, a tanárok, tudósok és egyéb szakértelmiségiek, az újságírók, ügyvédek, az ipari és pénzügyi szektor szereplői, valamint a vidéki gazdálkodók részére. Az ekkor feltárt adatokból látható volt, hogy a képviselők legjelentősebb része az állami és vármegyei hivatalnokok közül került ki. A minisztériumi karriert befutottak és a főispáni rangba emelkedettek azonban valójában egy külön alcsoportot alkotnak, hiszen az ő kapcsolati tőkéjük a legmagasabb kormánykörökig ért, míg a megválasztott vidéki tisztségviselőkről, akik leggyakrabban a kerülethez kapcsolódó főszolgabírók, szolgabírók voltak, ugyanez feltétlenül elmondható. Az ilyen befolyásos emberek igen gyakran idegenként kerültek a megye politikai életébe.¹²

Az azonban már korábban feltűnt számunkra, hogy milyen jelentős különbségek lehetnek az egyes életpályáknak főként a választási almanachok alapján megismert tartalma és az egyén mikroszintű, vármegyei archontológiai és genealógiai vizsgálatának segítségével feltárt pályaképe között. Különösen igaz volt ez a vármegyei hivatalnokok és a vidéki gazdálkodók esetében.

A kérdéssel egyébként magának az Almanachnak a tanulmányozása során is könnyen szembesülhetünk. Az országgyűlési almanachok elsődleges célja ugyanis elsősorban az volt, hogy bemutassák a parlament két házának tagjait. A szerkesztő, Sturm Albert többször fűzött hosszabb bevezetőt munkái elé, melynek sorai gyakorlatilag a forrással kapcsolatos legfonto-

⁹ Ruszoly 1999.

¹⁰ Ilonszki 2009; Schönbaum–Schwartz 2005; Schönbaum 2005.

¹¹ Pap 2012: 59–78.

¹² Ennek jelentőségéről lásd Cieger 2003: 95–103.

sabb problémákra is felhívták a figyelmet. Az életrajzok elsődleges kútfői, adatközlői maguk a bemutatott személyek voltak. Sturm így szól olvasóihoz: „A szerkesztőnek ugyanis be kellett érnie azzal az anyaggal, a melyet megszereznie módjában volt és le kellett mondania tüzetesebb életrajzi adatok közléséről oly férfiaknál, a kiket az ügy fontosságáról felvilágosítani éppenséggel lehetetlen volt, és a kik többszörös felhívás dacára sem feleltek az illető megkeresésre”.¹³ Tehát a közölt adatok tartalma, az életrajzok terjedelme alapvetően az adatközlők önbevallásán alapult. Sturm több alkalommal szinte dicsekedett azzal, hogy az életrajzokat „pártatlanul” – tehát javítások és kiegészítések nélkül – közölte. 1888-ban például arról írt, hogy egyes nevezetesebb személyekről további információkkal is rendelkezett, de mint kijelentette: „e műben a parlamenti szereplők életének csakis külső mozzanatai feljegyzésére éreztem magamat hivatottnak és e mozzanatok közül is csupán a politikai horderejűeket és politikai jellegűeket véltem keretébe illőknék”.¹⁴ A munka tehát inkább egy speciális önéletrajzi gyűjteménynek tekinthető, ahol nem elsősorban a közölt információk valóságtartalmával kapcsolatban merülhet fel kérdés – feltételezve a nyilvánosság kontroláló szerepét –, hanem azzal, hogy azok nem azonos gyűjtési szempont alapján kerültek be a leírásokba. Az arcképek inkább azt mutatják meg az utókor számára, hogy az egyén, talán a kortársi elvárásnak megfelelni igyekezve, életének mely elemeit érezte fontosnak megemlíteni. Az Almanach információit illetően az tapasztaltuk, hogy az adathiány bizonyos esetekben oly nagyságrendű, hogy ebből kifolyólag csak azt tudjuk biztosan állítani, hogy egy-egy információ hány képviselőre volt jellemző, azt azonban nem lehet belőlük kiolvasni, hogy a többiekre ugyanez ne lett volna igaz. Megfigyelhető, hogy az életrajzok egy bizonyos sémát követnek és általában hasonló szerkezettel rendelkeznek, ezért feltételezhetjük, hogy a kialakult gyakorlat irányította az adatközlőket. Tehát ha oly dologról nem írtak, mely gyakran nagy szerepet kapott a képviselők által közölt önképekben (pl. katonai szolgálat, külföldi út), akkor az valószínűleg hiányzott a saját élettörténetükből. Ezt azonban biztosan kijelenteni nem lehet. Fontos megjegyezni azt is, hogy bizonyos tevékenységek éppen trivialitásuk miatt maradhattak ki, ilyen lehetett például a kaszinótagság is, mely szinte marginálisan jelent meg, pedig az általunk részletes elemzésnek alávetett képviselők szinte mindegyike tagja volt valamely kaszinónak, de az Almanachból ez igen gyakran kimaradt. A vallási viszonyok például csak töredékesen vizsgálhatók, de ami még inkább feltűnő, hogy a képviselő családjának nemesi rangja szintén a marginális információk közé tartozott. Kérdés, hogy mi volt ennek az oka? A rang hangsúlyozását nem tartották szükségesnek, esetleg ildomosnak a népképviseleti rendszeren belül, vagy evidenciaszámba ment a kortársak számára, és ezért nem szóltak róla? A bevont kontrollforrások azt jelzik, hogy a családi kapcsolatok, a gazdasági életben betöltött szerep, a birtokviszonyok szintén homályban maradnak, vagy legalábbis az ilyen információk az egyéni életpályák egyéb forrásokra támaszkodó feltárása során gyakran megsokszorozhatók.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy az Almanachok általános jellegük miatt fontosak számunkra, de nem jelenti a kutatás végcélját a bennük közölt információk feldolgozása. Egy olyan kiinduló alapot jelentenek, melyet követnie kell egyéb kontrollforrások feltárásának.

¹³ Almanach 1901: IV.

¹⁴ Almanach 1901: IV–V.

Heves vármegye képviselői

Az igazi mikroelemzést Heves megye esetében tudtuk elvégezni, pontosabban elkezdni. Ebben nagy segítségünkre volt, hogy Bán Péter, a Heves Megyei Levéltár igazgatója felkért minket arra, hogy vegyünk részt a vármegye archontológiai kutatásában. Ennek során feltártuk az 1849 és 1920 között szolgálatban álló vármegyei tisztviselőket.¹⁵ Adattárunkba sokkal több személy került bele, mint ahány nyomtatásban meg tudott jelenni, hiszen a tiszteletbeli és segédhivatali állások a kötetből helyhiány miatt kimaradtak, az egyéni életpályákat pedig csupán főszolgabírói kartól felfelé tudtuk megjelentetni. A vizsgálat nyomán feltárult egy olyan kapcsolati háló, melybe mélyen beágyazódtak a megyei képviselők, azok közül is elsősorban a helyi birtokosok és hivatalnokok. Az alapvető tanulság abban határozható meg, hogy ugyan fontosak a fent említett életpályamodellek, hiszen ezek segítségével megismerhetővé, csoportokba foglalhatóvá, tipizálhatóvá válik a képviselői kar, de ezt a momentumot csak erős megkötésekkel lehet a parlamentbe jutás okaként megjeleníteni.

A következőkben néhány jellemző példát fogunk bemutatni, mely a mikroelemzés fontosságára hívja fel a figyelmet. Kutatásaink során kiderült, hogy egyes archaikusabb gazdasági és társadalmi szerkezetű kerületekben, a megye északi területein, a rendi időszakból fennmaradt, szinte klánszerű képződmények határozták meg a politikát. Ilyen volt például a pétérvásárai kerület, ahol a pétérvásárai Keglevichek és az ivádi Ivádyak vívták tovább kormánypárti és mérsékelt ellenzéki pártharc köntösébe bújtatott tradicionális küzdelmüket.

A Keglevichek a vármegye főnemes képviselői közé tartoztak, és jelentős családi és társadalmi kötelékek fűzték őket a szintén a területen birtokos Almásyakhoz és Károlyiakhoz. A família tagjai közül Gábornak 1872-ben sikerült megszereznie a pétérvásárai mandátumot, de a szereplése csak egy ciklusig tartott. 1875-től már a főrendiház tagjai között találjuk. Az 1885-ös reform ugyan szüneteltette tagságát, mivel nem felelt meg a vagyoni kvalifikációnak, és kimaradt a tagok sorából. 1891-ben azonban igazolta, hogy évi 5584 Ft adót fizetett, így visszakerült a tagok közé. 1918. július 2-án pedig a főrendiház alelnökévé nevezte ki IV. Károly, s ezt a tiszteletet 1918. november 16-án viselte.¹⁶

Gábor nagybátyja, Keglevich Béla¹⁷ nem a vármegyében kezdte politikai karrierjét, hanem 1861-ben először a Torna vármegyei Görgőben választották képviselővé. A Keglevichek nem voltak idegenek ezen a vidéken, hiszen Torna várát 1677-ben házassággal szereztek meg. Tornán kastélyuk is állott, Tornanádaskán és Tornaújfalun pedig birtokosok voltak.¹⁸ Béla 1865-ben és 1869-ben is tagja lett a parlamentnek, amikor a monori kerületben szerzett mandátumot. A familiának Pest-Pilis-Solt megyében is jelentős birtokai voltak, így itt is helyi birtokosnak minősültek.¹⁹ 1872 után azonban visszavonult a politikától, és Párizsban a Rothschild familiánál titkárként dolgozott. 1886-ban Tisza Kálmán hívására hazatért, és Heves vármegye főispánja lett. Ezt a funkcióját azonban csupán 1889 decemberéig viselte, ezt követően végleg visszavonult a politikai élettől. A főrendiház tagjai között 1885-ig tartották nyilván.²⁰ 1884-ben még szerepelt a meghívottak listáján, de a reformot követően – a vagyoni

¹⁵ Bán 2011.

¹⁶ Főrendiházi irományok 1875. I. 9.; 1887. X. 259.; 1910. XXV. 1.

¹⁷ Bán 2011: 448.

¹⁸ Borovszky (szerk.) 1896: 306., 309., 359., 522.

¹⁹ Borovszky (szerk.) 1910: I. 80., 82., 87., 91., 96., 98., 134., 141.

²⁰ Főrendiházi irományok 1884. I. 12.

kvalifikáció hiánya miatt – örökös tagsága szünetelt. 1896-ban bekövetkezett haláláig nem került vissza a főrendiház tagjai közé.

Komolyabb szerepet kapott (ifjabbik) Keglevich Gyula – Gábor testvére, Béla unoka-öccse –, a pétervásárai uradalom birtokosa. Ő 1901-ben került be a parlamentbe, mikor a Szabadelvű Párt színeiben megnyerte a pétervásárai választásokat. Pártjának 1905-ös összeomlásakor ő is elveszítette helyét, amit Károlyi Mihály szerzett meg a függetlenségek számára. Gyula ekkor a főrendiház tagja lett. A főrendiház igazolóbizottsága már 1905. március 6-án javasolta a tagok közé való felvételét,²¹ igazolására azonban csak egy év múlva került sor.²² Ifjabbik Keglevich Gyulát 1910-ben ismét képviselőnek jelölték a pétervásárai kerületben, ahol munkapártiként győzte le a Justh-párti Beniczky Elemért.²³ 1914 októberében hevesi főispán lett, mely tisztségét 1917 júniusáig viselte. 1917 decemberében főrendiházi tagsága is megszűnt, ugyanis birtokai jövedelme ekkor már nem felelt meg a cenzusnak.²⁴ A dualizmus hátralévő rövid időszakában már nem viselt politikai szerepet.

A pétervásárai kerületért folytatott küzdelem jeles alakja volt, a birtokosból lett képviselők csoportjának egyik kiemelkedő személyisége, ivádi Ivády Béla (1838–1920), aki 1875 és 1896 között öt cikluson át töltötte be a pétervásárai kerület képviselői posztját. Az első ciklusban még a szabadelvék között politizált, majd a 67-es ellenzék változó nevű pártjainak hívévé szegődött. A Pétervására mellett található Ivád település „uraiként” – Bélának 870 kat. hold birtoka volt Ivádon – állandó volt a rivalizálás a Keglevichek és az Ivádiak között, kiknek a század második felében sikerült is a főnemes Keglevichekkel szemben irányításuk alatt tartani a területet. Ivády Béla apjának, Ivády Gábornak (1792–1852) három fia és egy lánya volt. Béla mellett még két testvér töltött be jelentősebb pozíciót. Bátyja, Ivády Miklós 1860-ban kezdte meg hivatali karrierjét, ekkor a mátrai járás alszolgabírója, majd 1867-ben ugyanennek a járásnak a főszolgabírója lett. Ezt a tisztséget a folyamatos járását szervezések ellenére 1895-ös nyugdíjazásáig megtartotta.²⁵ Az Ivádyak tehát 1875 és 1896 között közvetlenül ellenőrzésük alatt tartották lakóhelyüket, a testvérpár egyike Budapesten, másikuk pedig a helyi főszolgabírói hivatalban végezte munkáját. Öccsük, Ivády Gyula (1844–?) 1884-től pénzügyminisztériumi előadóként szerepelt a tiszti címtárakban, majd 1893-tól osztályfőnök lett.²⁶ Gyula minisztériumi pályájának kezdetén a bátyja már képviselő volt. „Szegről-végről” egy másik képviselő is az Ivády atyafiságból származott. Ugyanis Ivády Béla feleségének, erzsébetvárosi Csiky Jozefinnak testvére Antónia volt. Csiky Antónia beniczi és micsinyei Beniczky György felesége volt, a fiuk, ifjabb Beniczky György pedig 1906 és 1910 között volt pétervásárai képviselő.

Ha csupán az Almanach adataira támaszkodnánk, szintén ismeretlen maradna tiszabeői Hellebronth Géza kapcsolatrendszere. Ebből csupán annyi tudható meg, hogy az 1901 és 1910 közötti három választáson, a nagyfügedi kerületben függetlenségi – eredetileg az Ugron-csoporthoz tartozó – képviselőként mandátumot szerzett Hellebronth Géza családja fontos szerepet játszott a vármegyében. A képviselő pedig elsősorban asztalos és esztergályos tevékenységével tűntette ki magát.²⁷ Hellebronth Géza egy 1700 kat. holdas birtok résztu-

²¹ Főrendiházi irományok 1905. I. 31.

²² Főrendiházi irományok 1906. I. 11.

²³ Lakcímsjegyzék 1910: 17.

²⁴ Főrendiházi irományok 1910. XXIV. 202.

²⁵ Bán 2011: 438–439; Gazdacímtár 1897: 196.

²⁶ Magyarország tiszti cím- és névtára 1884. 127., 1894. 189.

²⁷ Almanach 1910: 116.

lajdonosa volt Tiszaroffon. Anyja révén a tarcsai Majzik családdal állt közvetlen rokonságban. Nagybátyja, idősebb Majzik Viktor 1875 és 1881 között függetlenségi képviselője volt a nagyfűgedivel szomszédos poroszlói kerületnek. Majd 1881-től 1885-ig, haláláig a vármegye alispánjaként szolgált. Idősebb Majzik Viktor fia, ifjabb Viktor, Hellebronth Géza unokatestvére hosszú hivatali karrierje során 1900 és 1916 között szintén alispán volt.²⁸ Hellebronth Géza testvére, Béla 1883-tól volt főszolgabírója a területen található hevesi járásnak, majd 1897-ben alispán lett. 1900. november 18-i halála után ifjabb Majzik Viktor tőle vette át az alispáni posztot.²⁹ A vármegye déli területein tehát a Majzik–Hellebronth familiák érdekköréből képviselők és jelentős vármegyei tisztségeket viselő személyek kerültek ki. A Majzikok és a Hellebronthok ugyan már a 18. század óta résztvevői voltak a megyei hivatali életnek, de országos szintre csupán a népképviselési rendszerben tudtak eljutni. Számukra a dualizmus kori parlamentarizmus korábban elérhetetlen karrierlehetőséget teremtett. Családi és feltételezhető társadalmi kapcsolatrendszerük hatóköre azonban nem csupán a vármegyére, hanem annak elcsatolt területére is kiterjedt.

Következő példánk főszereplője gesztőczy Samassa János, aki 1901-ben a Nemzeti Párt színeiben szerezte meg a kápolnai mandátumot a függetlenségiaktól. 1905-ben és 1906-ban már függetlenségiként nyert ugyanitt. Samassa az Egri Érseki Líceum közigazgatási, jog- és statisztikatanáraként lett képviselő. Az Almanachban szereplő adatok alapján annyit tudhatunk meg az 1867-ben született, Bars megyei fiatalemberről, hogy a jogi diploma megszerzését követően, 1887 és 1896 között huszártisztként szolgált, majd főhadnagyként leszerelt, és – minden előzmény nélkül – 1896-ban a hevesi, majd pedig az egri járás szolgabírója lett, 1901-ben pedig líceumi tanárnak nevezték ki. A viszonylag gyors és a furcsa vargabetűk ellenére is sikeres karrier mögött azonban egy nagyon jelentős mentor személye sejlik fel.³⁰

A Bars megyei közrendű család felemelkedése Samassa József nevéhez köthető.³¹ Az 1828-ban született Samassa 1843-ban egyházi pályára lépett. Pappá 1852-ben szentelték. A papi hivatás mellett tanítással foglalkozott, 1859-ben az esztergomi teológián, 1861-től pedig a pesti egyetemen oktatott. 1869-ben szülővárosa, Aranyosmarót képviselővé választotta, és Eötvös József kultuszminiszter mellett osztálytanácsos lett. 1871-ben a szepesi püspöki, majd 1873-ban az egri érseki széket kapta meg. Ezt követően 1912-ben bekövetkezett haláláig volt az egri főegyházmegye pásztora. Apja, Samassa János követte fiát Egerbe, és 1887-es haláláig az érsekség uradalmi jószágigazgatója lett, mely posztot halála után a másik fia, János örökölte meg. Az ő szintén János nevű képviselő fia tehát az érsek unokaöccse volt. Belőle lett a fentebb említett sikeres országgyűlési képviselő. Maga a Samassa család is gyors karriert futott be a dualizmus időszakában, hiszen nemességüket is csak 1899-ben kapták,³² de a família több tagja is jelentős posztot töltött be a közigazgatásban. A képviselő testvére, Tivadar 1898-ban Zólyom vármegyei szolgabíró volt, 1916-ban pedig főszolgabíró lett.³³ Az érsek második testvérének, Adolfnak az egyik fia, Adolf 1892-től a belügyminisztérium gyakornoka volt, folyamatosan emelkedve a ranglétrán 1906-tól osztályvezető lett, 1918 novemberétől államtitkár, 1919. augusztus 7. és 15. között pedig a Friedrich-kormány

²⁸ Bán 2011: 487–488.

²⁹ Bán 2011: 425.

³⁰ Almanach 1910: 376., *Egri Híradó*, 1901. október 5. 1., *Egri Újság*, 1906. május 2. 2.

³¹ Samassa József életrajza: Kovács 2008: 265–274.

³² Királyi Könyvek LXX 539–540.

³³ Magyarország tiszti cím- és névtára 1890. 186., 1916. 174.

belügyminisztere volt.³⁴ Adolf másik fia, Aurél a kereskedelmi minisztériumban helyezkedett el, 1901-ben fogalmazóként szerepelt, majd 1909-ben titkárként említik. Minisztériumi pályája a Horthy-korszakban is folytatódott, 1926 októberében helyettes államtitkár lett.³⁵ A katolikus egyházon belüli emelkedés tehát jól láthatóan kézzelfogható előnyökkel járt a Samassák számára.

Az utolsó példában az egyik legkalandosabb sorsú egri képviselő, Szederkényi Nándor alakját idézzük fel. Az országos közéletbe az 1871-es párbaja révén bekerült függetlenségi képviselő, a későbbi főispán származásáról a hivatalos életrajzok annyit közölnek hogy 1838-ban Egerben született. A téves adatot Kozma György helyesbítette egy 2002-ben megjelent tanulmányában. Kozma hiába kereste az egri anyakönyvekben a közismert politikust, viszont a Borsod vármegyei Sikátor evangélikus anyakönyvében bukkant rá, Strumpf Ferdinánd József néven. Kozma nem talált oly okiratot, mely engedélyezte volna a családnév megváltoztatását. A névváltoztatást 1858 és 1861 közötti időszakra datálta.³⁶ A névcseré indítéka az engedélyhez hasonlóan ismeretlen, de a Szederkényi névvel valószínűleg jobban lehetett a korban érvényesülni. A váltás oly jól sikerült, hogy a képviselő-főispán eredeti neve és származása teljesen feledésbe merült, és a helyi emlékezet egri születésű jogvégzett emberként tartja számon az iskoláit valójában be sem fejezett nevezetes személyiséget.

A fenti kiragadott példák segítségével arra szándékoztunk rámutatni, hogy milyen nagy szükség lenne a képviselői kar vizsgálata során alapos, a helytörténeti szintet is magában foglaló kutatásra. Hiszen a társadalmi kapcsolatrendszer vagy akár a legalapvetőbb származási adat is csupán így válhat megismerhetővé. A röviden ismertetett karrierutak alapján látható, hogy a megye északi és déli területei szinte különálló politikai életet éltek, a vármegye tehát már valóban nem jelentett egységes politikai keretet. A hangsúly a lokalitás felé tolódott el, és ez új karrierlehetőséget teremtett a rendi korszakban pusztán partikuláris jelentőséggel bíró familiák tagjai számára.

Tanulmányunkban néhány példa segítségével szeretnénk volna azokra a problémákra irányítani a figyelmet, melyekkel az elmúlt évek munkája, kollegiális beszélgetések során találkozunk. Bizonyára számos érdekes kérdést lehetett volna még érinteni, melyre jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt nem volt lehetőségünk. Úgy véljük, hogy igazán jelentős előrelépés akkor fog bekövetkezni a képviselői kar, és talán a politika működési elveinek megértésében, ha majd lehetőség nyílik egy, a lokális, a regionális és az országos vizsgálati horizontokat összehangoló, kutatási tapasztalatokkal rendelkező, és kárpát-medencei kitekintéssel bíró kutatócsoport létrehozására.

Források

Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. A Budapesti Tudósító kiadása. Budapest, Pesti Lloyd Társulat, 1901. IV.

Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Szerk. Végvári Ferenc–Zimmer Ferenc. Budapest, szerzői kiadás, 1910. 116.

³⁴ Magyarország tiszti cím- és névtára 1892. 62., 1906. 71., 1927. 3.

³⁵ Magyarország tiszti cím- és névtára 1909. 210.; MOL K 27. (1926.10.14.) 4R/6.

³⁶ Kozma 2002: 289–298.

Főrendiházi irományok. Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt. [1875; 1884; 1887; 1905, 1906; 1910]
Heves vármegye alispánjának jelentései. Eger, Egri Nyomda Rt. 1910.
Lakcímjegyzék 1910: Az 1910. évi június hó 21-ik napjára összehívott országgyűlés képviselőháza tagjainak betűsoros név-, lakás- és törvényhatóságok szerinti névjegyzéke. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság.
Magyarország tiszti cím- és névtára [1884; 1890; 1892; 1894; 1906; 1909; 1916; 1927]
Eger [1876; 1877]
Egri Híradó [1901]
Egri Újság [1906]

Hivatkozott irodalom

- Bán Péter (szerk.) 2011: *Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000*. Eger, Heves Megyei Levéltár.
- Borovszky (szerk.) 1896: *Abauj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Borovszky (szerk.) 1910: *Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, Országos Monográfia Társaság.
- Cieger András 2003: A helyi politikai elit érdekvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. *Korall*, 13. 87–106.
- Gorove László 1828: *Eger várossa történetei*. Pest, Tudományos Gyűjtemény.
- Ilonszki Gabriella 2009: *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században*. Budapest, Akadémiai.
- Kápolnai István–Szlovák Sándor 2001: *Országgyűlési képviselőválasztások és képviselők a Mezőkövesdi térségben*. Mezőkövesd, Városi Könyvtár.
- Kovács Melinda 2008: Dr. Samassa József egri érsek (1828–1912). In: Oborni Teréz–Á. Varga László (szerk.): *Memoria Rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Eger, Heves Megyei Levéltár, 265–274.
- Kozma György 2002: Lövés júniusban. Szederkényi Nándor ifjúsága és politikai párbaja. In: *História est... (Írások Kovács Béla köszöntésére)*. Eger, Heves Megyei Levéltár, 289–298.
- Nagy József 1978: *Eger története*. Budapest.
- Pálmány Béla 2002: *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, Magyar Országgyűlés.
- Pálmány Béla 2011: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848*. I–II. Budapest, Argumentum–Országgyűlés Hivatala.
- Pap József 2010: *Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására*. (Közép-Európai Közlemények III.) 38–45.
- Pap József 2011: Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között. In: Maruzsa Zoltán–Pallai László(szerk.): *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 59–78.
- Ruszoly József 1999: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*. Budapest, Püski.

- Schönbaum Attila–Schwartz András 2005: Paradox rendszerváltás: az 1910–1922 közötti parlament képviselői. In: Ilonszky Gabriella(szerk.): *Képviselők Magyarországon*. I. Budapest, Új Mandátum, 105–128.
- Schönbaum Attila 2005: Párialit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben, 1900–1918. In: Ilonszky Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon*. I. Budapest, Új Mandátum, 75–104.
- Szilágyi László 2000: Ki legyen a képviselő? Parlamenti képviselőjelöltek a dualizmus kori Szabolcsban. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 35. 4. 417–428.
- Szilágyi László 2006: *A „Kuruc vármegye” – Parlamenti képviselők és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében*. Budapest, Örökségünk Kiadó.
- Toth, Adalbert 1973: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*. München, R. Oldenbourg Verl.